

PERCEPȚII PRIVIND
SATUL ROMÂNESC

Redactor: Sebastian Nazâru
Corector: Ionuț Vișan
Tehnoredactor: Preot Laurențiu Drăghicenoiu

Coperta I: litografie realizată de Lena Constante pentru a ilustra coperta
revistei *Sociologie Românească*, 1 (1936), 1 (ian.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Percepții privind satul românesc : antologie din clasici ai culturii
naționale / ed.: Ionuț Butoi, Mircea Platon. – București : Cuvântul vieții,
2019
ISBN 978-973-7866-93-6

I. Butoi, Ionuț (ed.)
II. Platon, Mircea (ed.)

39

Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate Editurii Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei. Orice reproducere, totală sau parțială, fără acordul scris al editorului este strict interzisă și se pedepsește conform Legii drepturilor de autor.

© 2019 Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei
Intrarea Miron Cristea, nr. 9, sector 4, București
tel. +4 0729 80 30 30
redactia@edituracuvantulvietii.ro
edituracuvantulvietii.ro

Tipărit la Tipografia Cărților Bisericești

PERCEPȚII PRIVIND SATUL ROMÂNESC

Antologie din
clasici ai culturii naționale

coordonatori:
Ionuț BUROI ȘI Mircea PLATON

Editura *Cuvântul Vieții*
București • 2019

Argument

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a hotărât proclamarea anului 2019 drept „Anul omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)”, lansând o dezbatere de care spațiul nostru public avea mare nevoie. Omagierea satului, spunea Preafericitul Părinte Patriarh Daniel în cadrul Simpozionului Național de Teologie *Satul românesc: vatră a plămădirii, păstrării și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe*, este „o necesitate și o demnitate”, cu atât mai mult cu cât asistăm, astăzi, la o criză a acestuia: „mai precis, satul este răstignit între idealizare nostalgică și abandonare practică, între identitate tradițională și supraviețuire precară”. O criză care datează încă de la începuturile României moderne, niciodată soluționată, și care nu se reduce la „chestiunea agrară” pe care au încercat, prin reforme, să o corecteze elitele politice și intelectuale din trecut. Chestiunea agrară nu ținea însă doar de modalități eficiente de a parcela proprietățile, ci și de adecvarea unei întregi infrastructuri statale la un univers antropologic aparte, înzestrat cu propria demnitate și raționalitate.

* †DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Prețuire și responsabilitate pentru valorile satului românesc”, text disponibil pe adresa web a Agenției Basilica: <<https://basilica.ro/pf-daniel-la-simpozionul-de-la-patriarhie-crisa-care-afecteaza-satul-romanesc-cere-de-la-noi-mai-multa-implicare/>>, 15 nov. 2019.

Am considerat adecvat, în acest context, urmând îndemnul Bisericii, să punem la dispoziția cititorilor o antologie din clasici ai culturii române, care cuprinde și autori mai puțin cunoscuți, prin care să poată fi accesate atât realitățile trecute ale acestui univers social, cât și reprezentările, percepțiile despre sat ale elitelor intelectuale ale României moderne. Selecția nu este exhaustivă, ci, mai degrabă, ilustrativă, având rolul unei introduceri în materie. Antologia acoperă perioada sec. al XIX-lea și a primei părți a sec. al XX-lea, fiind structurată în două părți. Prima parte, coordonată de istoricul Mircea Platon, cuprinde pașoptiști, sămănătoriști, luptători pentru drepturi naționale și sociale, etnografi, scriitori, voci de boieri și de țărani laolaltă, din toate provinciile istorice românești, care alcătuiesc o frescă vie, plină de miez, a satului și a modului în care acesta era „privit” din diferite perspective. Partea a doua, coordonată de sociologul Ionuț Butoi, cuprinde atât nume mari consacrate încă înainte de Marele Război, ca Nicolae Iorga sau Simion Mehedinți, cât și reprezentanți ai „tinerei generații interbelice”, mulți dintre ei din cadrul Școlii Sociologice conduse de Dimitrie Gusti, animatorul uneia dintre viziunile cele mai articulate despre rostul pe care satul românesc îl putea avea în construcția națiunii române.

Așadar, o antologie care oferă o viziune la „firul ierbii” a realităților istorice și sociale și care invită la reluarea Marii Conversații din cultura națională despre satul și țăranul român.

Editorii

I.

**Relatări din vatra satului,
de la momentul Ion Roată
la marea împrăștiere**

Chestiunea țărănească și formarea conștiinței sociale la români

„Chestiunea țărănească” a dospit toată istoria României moderne. Bibliografia „chestiunii” este imensă. Intrate cu succes în saloanele Europei victoriene, elitele României Mici au căutat să găsească o modalitate de a înlesni și așezarea maselor rurale românești în albia istoriei sociale din *la belle époque*. Diversele îngrijorări și prospectări de natură economică, istorică, etnografică, umanitară, educațională, sanitară ș.a.m.d., au dat naștere, în cele din urmă, unei abordări care a combinat răspunsuri școlare (învățământ primar generalizat), campanii culturale (înființări de biblioteci sătești, cămine culturale), campanii sanitare de vaccinare și reformele agrare ale domnitorului Al.I. Cuza (1864) și Regelui Ferdinand (1921). Deși reformele agrare din 1921 au împrăștiat țărănimea din România, ele nu au rezolvat „chestiunea țărănească”, ci au închis mai degrabă capitolul „chestiunii boierești”, odată cu boierimea dispărând de pe scena politică și Partidul Conservator, al cărui loc au căutat să-l ocupe diferite formațiuni politice ale dreptei radicale, revoluționare. „Chestiunea țărănească” nu putea fi rezolvată pentru că era, de fapt, o chestiune antropologică, ținând, dincolo de meliorismele culturale, economice sau sanitare, de șocul întâlnirii ordinii patriarhal-agrar, organice în

esență, cu o modernitate de import în mare măsură și cu o modernizare aleasă.

De aceea, cele mai productive explorări ale „chestiunii țărănești” au venit, de fapt, abia după marile reforme agrare din 1921, atunci când școala sociologică a lui Dimitri Gusti a putut sonda, grație unui cadru conceptual nuanțat, de extracție conservator-junimistă aș argumenta eu, și unei strălucite generații de cercetători, tocmai natura antropologică și manifestările de sociologie istorică ale acestei „chestiuni țărănești”. „Chestiunea țărănească” a rămas, până astăzi, când este pe cale de a se epuiza, una dintre sursele cele mai bogate de reflecție asupra istoriei românilor, rosturilor tradiției și sensurilor modernizării. De această glorioasă etapă a abordării „chestiunii țărănești” se ocupă, în partea a doua a volumului, Ionuț Butoi, cercetător avizat al Școlii de la București. Mie mi-a revenit prima parte, cea a sondării zvonurilor și frământărilor care au avut loc în penumbra lumii țărănești din secolul precedent reformelor Regelui Ferdinand.

Tocmai de aceea am și ținut să începem volumul cu vocea lui Dinicu Golescu, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai boierimii muntene, un om care a îmbinat admirația față de Occident cu patriotismul practic, înființând școli, spitale și publicații pentru români în preajma marelui moment 1821, dominat de Tudor Vladimirescu în Țara Românească (Tudor petrecându-și ultima noapte la conacul Goleștilor) și de boierimea cărvunară a lui Ioniță Sandu Sturza în Moldova. Dacă 1821 a marcat renașterea conștiinței naționale la români, Tratatul de la Adrianopole din 1829 a condus la accentuarea conștiinței sociale, pentru că a avut consecințe însemnate prin atragerea produselor agricole românești pe piața internațională și prin subsecventa înrăutățire a vieții țăranilor, exploatați acum nu în regim feudal-patriarhal, ci global-capitalist, de către elite de trecere.

Cum secolul 1821-1921 este atât de bogat în personaje și ecuații istorice complexe, nu mi-am propus o tratare exhaustivă a tuturor ramificațiilor lui, ci o ilustrare în regim de sinecdochă a întregului prin părți, prin deschideri de perspective asupra unui univers extrem de bogat, dar îngropat altminteri fie în clișee idilice, de lume roz-mielușie, fie în zugrăveli naturaliste de faună umană degenerată, măcinată ca o pictură expresionistă de boală, alcoolism și paradontoză, și așteptând izbăvirea economiei de servicii și a stomatologiei cu novocaină și porțelan.

Am căutat, așadar, să grupez, în prima parte a volumului, în ordine cronologică, o serie de texte reprezentative pentru modul în care funcționa universul rural de altădată. Veți găsi aici și „boieri răi”, și boieri buni. Veți găsi și țărani leneși și săraci, și țărani harnici și înstăriți, și „duși la biserică”, și umblând pe coclauri, și oameni sau sate de care s-a ales ceva, și oameni sau sate de care s-a ales praful. Veți găsi țărani din toate zonele istorice ale României: din Moldova, din Țara Românească, din Transilvania cu regiunile ei, din Basarabia, din Bucovina, din Dobrogea. Am căutat, pe cât posibil, să dezgrop nu doar texte despre țărani sau despre sat, ci texte ale țăranilor, să scot la lumină vocea lor, chiar și atunci când, uneori, cuvintele erau ale altora. Am căutat și texte relatând ce au spus țăranii la anumite momente (1848 sau 1857-59). Unul dintre neajunsurile cărților despre lumea țărească din România este acest tratament subaltern acordat satului românesc și locuitorilor lui, ale căror voci sunt suprimate pentru a se vorbi de sus despre ei. Am căutat, pe cât posibil, să elimin intermediarul, și știu că întreprinderea este dificilă, dar merită să încercăm să facem un efort de imaginație istorică pentru a gândi sau regândi istoria satului românesc din această perspectivă.

La limita de sus, satul românesc a dat, datorită sistemului de educație solid pus pe roate de Kogălniceanu-Haret-

Angelescu, generații întregi de profesori, scriitori, ingineri, academicieni, universitari ș.a.m.d. Unii, precum Slavici sau Dumitru Stăniloae, au apucat să reflecteze asupra lumii din care au venit și să ne lase mărturii asupra rolului pe care l-a avut zestrea rurală în formarea lor. Alții nu au mai apucat. Cazul cel mai interesant, și mai neglijat, este cel al literaturii sămănătoriste din primele două decade ale secolului al XX-lea, tratată cu dispreț de istoria noastră literară pe motiv că ar fi lipsită de „valoare estetică”. Dacă privim această literatură de la înălțimile lui Dante și ale lui Goethe, așa este. Dar dacă o privim din perspectiva capacității ei de a ne oferi o imagine sintetică, cu impact emoțional și cu pătrundere psihologică a tipurilor umane, a satului românesc în confluența lui mai mult sau mai puțin forțată cu modernitatea, atunci această literatură este purtătoare de mari virtuți nu doar sociologice, ci și estetice. Până la urmă, aceste scrieri constituie primul corpus literar de amploare și de certă valoare al întâlnirii românilor cu fenomenul modernizării. Nu putem judeca epoca 1880-1916 doar pe baza *Comăneștenilor* lui Duiliu Zamfirescu, fără C. Sandu-Aldea, Al. Vlahuță sau fără autorii incluși în prezentul volum. Autorii de origine țărănească și de expresie sămănătoristă prezenți aici ne dezvăluie, citați cu atenție, în filigran, multe dintre nervurile imaginației și modului de viață țărănești. Chiar trecuți prin școli și lucrând cu elemente literare citadine, evoluând într-un mediu „surtucăresc”, ei duc cu ei un întreg sistem de raportare la realitate care ne dezvăluie natura omului rural din România. Este de ajuns să ne uităm la G.T. Kirileanu, ajuns din fiu de țărani bibliotecar regal și confident al Reginei Maria, pentru a descoperi un exemplu de mare solidaritate cu lumea din care ieșise fără a o părăsi vreodată sufletește, fără a parveni. Ceea ce surprinde la această pleiadă de intelectuali ieșiți din societatea rurală și educați în spiritul lui Eminescu, Vlahuță, Iorga și Coșbuc, este tocmai grija lor de a nu se despărți de trecut, ci de a-l conserva, de

a-l prelungi, de a cultiva continuitățile cu lumea tradițională românească care îi nutrise în copilărie.

Așadar, de la testamente boierești la vociferări răzășești, la sate în care a avut sau nu a avut loc răscoala de la 1907, punctele de fugă înspre orizontul lumii țărănești pe care le propun în acest volum sunt menite nu a sugera o multiplicitate haotică, imposibil de prins în concept, și deci putând fi abordată conform oricărui discurs hegemonic la modă, ci, tocmai, a sugera organicitatea societății țărănești și, indirect, a susține legitimitatea demersului gustian, care mi se pare, la rândul lui, o ultimă și glorioasă înflorire organică a vechii „chestiuni țărănești”.

Cuprins

Argument	5
I. Relatări din vatra satului, de la momentul Ion Roatâ la marea împrôrietărire	
MIRCEA PLATON <i>Chestiunea țărănească și formarea conștiinței sociale la români</i>	9
DINICU GOLESCU <i>Însemnare a călătoriei mele...</i>	15
DR. CONSTANTIN CARACAȘ <i>Pe scurt, traiul diferitelor clase</i>	23
OCTAVIAN IONESCU <i>Însemnări istorice despre satul Vorniceni din ținutul Dorohoi</i>	27
C.D. ARICESCU <i>[„Este liber omul pe munca sa și proprietarul pe pământul său?”]</i>	35
G. SION <i>Suvenire de călătoria în Bassarabia meridională (fragmente)</i>	51
GH.I. GEORGESCU <i>Momentul Ion Roatâ</i>	57

IOAN SLAVICI <i>Podgoria Aradului, Vilagășul, La noi acasă</i>	71
SMARANDA COSTIN <i>[Boieri și țărani. Testament]</i>	85
TEODOR T. BURADA <i>O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson</i>	89
AUGUSTIN PAUL (DELALETCA) <i>Români care nu știu românește</i>	99
CALISTRAT HOGAȘ <i>Spre Pipirig</i>	113
OCTAVIAN IONESCU <i>„Revoluția” de la 1907</i>	121
GRIGORE N. COATU <i>Locul nașterii</i>	125
ION IONESCU-BOTENI <i>Logofătul Ștefan</i>	135
EM. GRIGOROVITZA <i>Uitat de moarte</i>	145
T. DUȚESCU-DUȚU <i>Din vatra unui sătean cuminte (fragment)</i>	153
GH. TEODORESCU KIRILEANU, C. BRUDARIU <i>Hrana și îmbrăcămintea</i>	171
PAUL BUJOR <i>Schiță din Dobrogea</i>	183
ALEXANDRU VLAHUȚĂ <i>De pe la țară</i>	187
VASILE PLĂVAN <i>Cele dintâi împrăștiări în Bucovina</i>	191

**II. Satul ca teritoriu simbolic,
teren de cercetare și
ordine socială distinctă**

IONUȚ BUTOI

*De la satul hiperbolic la satul periferic:
reprezentări despre lumea țărănească* 201

NICOLAE IORGA

Originea, firea și destinul neamului românesc 209

SIMION MEHEDIȚI

Temelia națiunii – țăranul 229

GRIGORE ANTIPA

Cultura țăranului 241

LIVIU REBREANU

Laudă țăranului român 249

ION LUCA CARAGIALE

1907 din primăvară până-n toamnă 263

VIRGIL MADGEARU

Revoluția agrară în răsăritul Europei 283

DIMITRIE GUSTI

Participarea satelor la organizarea țării 295

DIMITRIE GUSTI

Starea de azi a satului românesc 299

HENRI H. STAHL

Definiția și tipologia satelor devălmașe 311

HENRI H. STAHL

Falsa cultură la sate 333

HENRI H. STAHL

Adevărata cultură sătească 339

MIRCEA VULCĂNESCU	
<i>Satul românesc</i>	347
MIRCEA VULCĂNESCU	
<i>Cele două Români</i>	359
ANTON GOLOPENȚIA	
<i>Un sat prieten - Cornova</i>	365
D.C. AMZĂR	
<i>Satul și șezătoarea. Funcția ei socială</i>	383
TRAIAN HERSENI	
<i>Individ și societate în satul Fundul Moldovei</i>	401
ION CONEA	
<i>Geografia satului românesc - așezare, formă, structură</i>	439
VASILE BĂNCILĂ	
<i>Duhul sărbătorii</i>	455
VASILE BĂNCILĂ	
<i>Declinul sărbătorii</i>	475
ERNEST BERNEA	
<i>Religia și magia</i>	493
ERNEST BERNEA	
<i>Criza civilizației satești</i>	505
GLOSAR	511